

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравцова Е.Э. Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе. – М., 1983. – 234 с.
2. Невмержицький О.А. Сотрудничество с родителями: пособие / О.А. Невмержицький. – К. : Гнозис, 2005. – 265 с.
3. Спиркин А.Г. Философия: учебник / А.Г. Сприкин. – М.: Гайдарики, 2000. – 816 с. – С. 583
4. <http://psylist.net.pedagogika>.

УДК 378.1

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Степанець І.О.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

В статті визначаються і характеризуються передумови виникнення та становлення системи вищої педагогічної освіти на теренах України.

Ключові слова: освіта, система вищої освіти, підготовка вчительських кадрів.

ПРЕДПОСЫЛКИ СТАНОВЛЕНИЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ

Степанець И.А.

В статье определяются и характеризуются предпосылки возникновения и становления системы высшего педагогического образования на территории Украины.

Ключевые слова: образование, система высшего образования, подготовка учительских кадров.

PRECONDITIONS OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE

I.A. Stepanets

The article defined and characterized the preconditions of rise and formation emergence of higher pedagogical in Ukraine

Keywords: education, the education system, teacher training.

Актуальність дослідження зумовлена реаліями сьогодення, що визначають, з одного боку, пріоритетність модернізації, зокрема вищої педагогічної освіти, а з іншого – вказують на невідповідність динаміки її розвитку і розвитку суспільства. Це виявляється в об'єктивному зростанні ролі освіти в житті суспільства і суспільному незадоволенні її станом, що породжує кризу і в системі освіти, і в суспільстві. Однак слід зазначити, що вона не носить унікальний характер, адже кожен наступний етап розвитку національної і загальноосвітової освіти засвідчує це історичними прикладами.

Таким чином, простеження ситуації минулого в розвитку національної системи вищої педагогічної освіти в контексті цивілізаційного поступу дасть можливість визначити перспективи розв'язання цієї кризи на новому етапі трансформації суспільства.

Аналіз результатів історико-педагогічних досліджень переконує, що врахування досвіду становлення і розвитку системи національної освіти є підставою для прогнозування і побудови об'єктивного стратегічного плану її відродження, вдосконалення управління нею, утвердження раціоналізму у педагогічній теорії та практиці.

Реалії життя і напрями розвитку цивілізації вказують на той факт, що сучасний світовий освітній простір є єдиним організмом, що розвивається як під впливом глобальних тенденцій так і прагнення збереження своєрідності національних освітніх систем. Існує ціла низка загальних, спільних і специфічних для різних країн тенденцій оновлення освіти, зокрема, вищої педагогічної, але навіть найбільш глобальні тенденції проявлялися і проявляються у своєрідних національних формах, що ніколи не мають аналогів в інших країнах.

Крім того, історико-педагогічне дослідження становлення і розвитку системи вищої педагогічної освіти на теренах сучасної української держави дасть підстави встановити провідні загальні структурно-логічні підходи до оцінки її розвитку як цілісного утворення, невід'ємної складової національної системи підготовки педагогічних кадрів, визначити оптимальні шляхи вдосконалення галузі в умовах інтеграції в європейський освітній простір.

Стан дослідження проблеми. У контексті дослідження актуалізується помітний внесок у розвиток педагогічної науки й освіти видатних педагогів минулого (Г. Ващенко, В. Вахтеров, В. Водовозов, А. Кисельова, К. Корнілов, А. Пінкевич, М. Пістрак, Д. Тихомиров та інші).

Значна увага науковців спостерігається до дослідження теоретико-методологічних засад та практики педагогічної освіти, її розвитку відповідно до вимог принципів цілеспрямованості, безперервності, ступеневості та перспективної спрямованості освітнього процесу у ВНЗ (Я. Болюбаш, В. Бондар, О. Дубасенюк, А. Джуринський, В. Євдокимов, Л. Казарін, А. Капська, О. Киричук, Б. Кононенко, Н. Кузьміна, В. Луговий, О. Мороз, В. Слатьонін, Л. Хомич та інші).

Теоретико-методологічні та історико-педагогічні аспекти розвитку системи педагогічної освіти в Україні, що стосується означеної проблеми розглядалися в роботах А. Алексюка, В. Андрушенка, Л. Березівської, Л. Вовк, О. Глузмана, Н. Дем'яненко, І. Зязюна, С. Золотухіної, В. Курила, В. Лугового, В. Майбороди, С. Сірополка, О. Сухомлинської та інших.

Зазначені результати проведених досліджень не вичерпують усіх питань проблеми розвитку системи вищої педагогічної освіти України, актуалізуючи потребу системного і цілісного аналізу, зокрема, передумов становлення і розвитку національної системи вищої педагогічної освіти. Разом з тим, урахування традицій, тенденцій та прогресивних надбань у галузі вищої педагогічної освіти, їх творче використання для подальшого моделювання її системи, як цілісного утворення, відповідає основним вимогам Конституції України, Закону «Про вищу освіту», Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ ст.») тощо.

Метою статті є визначення та аналіз передумов становлення національної системи вищої педагогічної освіти в контексті розвитку світових освітніх процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток системи вищої педагогічної освіти в Україні та інших країнах слід розглядати у взаємозв'язку з процесами і тенденціями розвитку світового освітнього простору.

Вищі навчальні заклади, як світові освітньо-виховні системи, пройшли багатівіковий шлях історичного розвитку. З одного боку, вони здійснювали вплив на накопичення, збереження і прогрес культури і суспільства в цілому, а з іншого боку, – на собі відчували наслідки кардинальних змін, що відбувалися в суспільстві, культурі і науці країн світу.

Виникнення школи як такої припало на епоху переходу від громадянсько-родового ладу до соціально диференційованого суспільства. Не зважаючи на те, що стародавні цивілізації, як правило, існували відособлено одна від одної, вони керувалися принципово загальними основами у сфері освіти людини.

У стародавній Греції був створений один із перших прообразів навчального закладу. У IV ст. до н.е. Платон організував у гаї поблизу Афін, присвяченому Академу філософську школу, яка одержала назву Академії.

В еллінську епоху (308-246 рр. до н.е.) Птолемеєм був заснований Мусеум (від лат. *Museum* – місце, присвячене музам). На лекціях тут навчали філології, медицині, природознавству, історії, астрології. Мусеум одночасно був потужною бібліотекою, у сучасному розумінні цього слова, і музеєм, де зберігались історичні і культурні цінності.

Іншими варіантами вищих навчальних інститутів у Стародавній Греції були філософські школи та ефебії. Закінчення дворічного навчання в ній давало випускникам право вважатися повноправними громадянами Афін.

У першій половині V ст. н.е. в Константинополі відкрито Аудіоріум (від лат. *Audiere* – слухати), вищу школу, що мала структурні підрозділи – кафедри «наук». Аудіоріум, а з IX ст. «Магнавра» (золота палата),

управлялася одноосібно. Навчання проводилось латинською, грецькою мовами. Пізніше (з XV ст.) вивчалися й інші мови.

Тут вивчали античну історію і культуру, метафізику, філософію, богослов'я, медицину, політику, етику, музику, юридичне право. Основною формою проведення занять були публічні диспути.

Крім магнаври, діяли юридична, медична, патріотична, філософська школи та куфлі – салони (домашні академії), що започатковувалися меценатами чи відомими вченими – філософами для розповсюдження «усіляких чеснот та ерудиції».

У X ст. значним освітнім центром Європи була мусульманська Іспанія. З IX ст., часу появи в Багдаді Будинків мудрості, активний розвиток освіти відбувається в ісламському світі. Найзнаменитішими навчальними вищими закладами стали медресе (XI-XIII ст.). У них здобували я релігійну, так і світську освіту. На початку XVI ст. на Близькому сході склалася ієрархія медресе: столичні, що відкривали випускникам шлях до адміністративної кар'єри; провінційні, випускники яких, як правило, ставали чиновниками.

Культурними і освітніми центрами Європи у X ст. були вищі школи Кордови, Саламанки, Толедо, Севільї, що пропонували знання з різних галузей – богослів'я, медицини, права, філософії, математики, граматики, історії тощо. Історико-педагогічні дослідження (В. Головка, С. Гримблат, Д. Барановський, М. Левківський, О. Микитюк) доводять, що попередниками середньовічних університетів Європи стали школи університетського типу Сходу, що славились своїми бібліотеками, лекційними залами, науковими школами, організацією самоврядування, викладачами. XII-XV століття у цілому слід вважати періодом активного розвитку системи університетської освіти у Європі, витокami зародження якої слід вважати церковні школи. Саме їх розвиток, об'єднання, реформування забезпечили можливість для появи університетів, як основних осередків світової вищої освіти.

Першим паростком вищої освіти в Україні С. Бабишин вважає двірцеві школи. За рівнем освіти двірцеві школи наближалися до освітніх установ Візантійської імперії. У них навчалися в основному вихідці з князівсько-боярського середовища, які згодом мали поповнити лави вищої державної і духовної влади.

Двірцеві школи в XI ст. мали певне міжнародне значення, про що свідчать літописи, латинські хроніки, скандинавські саги тощо. Загальновідомо, що деякі європейські монархи здобували освіту і виховувались при дворі князя Ярослава.

Поряд із двірцевими існували й монастирські школи. Головну роль серед монастирів відігравала Києво-Печерська обитель, де богословська освіта досягла рівня візантійської духовної патріаршої академії. Протягом XI-XII століть монастирські школи були провідними закладами освіти.

У козацьку добу (XIII ст. – перша половина XVIII ст.) з'являються школи підвищеного типу для обдарованих учнів, що навчалися у січових та полкових школах, парафіяльних і полкових канцеляріях [4, с. 91].

Іноземні автори (П. Алепський, Е. Лясота, Я. Гільденбрант, А. Віміна, Ю. Юста та інші) зазначають, що козак із вищою освітою, який говорить кількома мовами, не був винятком. Німець Вебер так розповідає про сина гетьмана Апостола – полковника Петра Апостола: «Хоч він ніколи не був за кордоном, проте говорить дуже добре на латині, французьки, італійськи, німецьки, російськи та польськи і розуміється дуже добре на фортечній інженерії» [6, с. 141].

На формування освіти в Україні значний вплив мала епоха Відродження, що стимулювала появу нових навчальних закладів і нових освітньо-виховних ідей. Відомі соцініанські та кальвіністські школи Дубецька, Хмільника, Любара, Берестечка та інших міст пропагували прогресивні ідеї гуманізму та сприяли їх втіленню у систему виховання [5, с. 34].

Як показує аналіз історико-педагогічної літератури, у XVI- XVII ст. в Україні значними темпами починає розвиватися вища освіта. Одним із основних шляхів формування системи вищої освіти – від братських шкіл через колегію (середня школа) до академії, а далі – університету. Так, 1632 року, шляхом об'єднання Київської братської і Лаврської шкіл був створений перший вищий навчальний заклад України – Києво-Могилянська колегія, яка у 1701 році за царським указом отримала статус і права академії, названої на честь свого проректора митрополита П. Могили.

Вищі навчальні заклади відкривалися і зусиллями приватних осіб. 1593 року польський меценат Ян Замойський заснував Замойську академію у м. Замості, що мала кілька відділень: юридичне, філософське, медичне, теологічне. Статус академії дозволяв навчальному закладу присуджувати дипломи доктора філософії, медицини, права.

Окремо слід виділити безпосереднє відкриття університетів європейським способом. Досить яскравим прикладом цього шляху є відкриття Львівського університету (20.01.1661 р.), в якому діяло два відділення – теологічний і філософський. Студенти університету вивчали філософію, історію, географію, грецьку мову, богослов'я. Навчання здійснювалось на латині. Випускники університету здобували такі наукові ступені: ліценціат, бакалавр, магістр, доктор наук.

Склад студентів поповнювався за рахунок випускників колегії, що входила до складу університету. Навчались у закладі діти заможних громадян [2, с. 16-17]. 1809 року було засновано Київську гімназію. У 1811 році її віднесено до вищих навчальних закладів.

У першій чверті XIX ст. виникають Харківський (1805 р.) і Київський (1834 р.) університети, гімназія вищих наук князя ІА. Безбородька (м. Ніжин, 1820 р.), інститути благородних дівчат у Харкові (1812 р.), Полтаві (1817 р.), Одесі (1828 р.), Керчі (1835 р.), Києві (1838 р.). Пізніше відкрився Новоросійський університет в Одесі (1865 р.).

Слід наголосити, що з початку XIX ст. у вітчизняній вищій освіті, зокрема університетській, набуває сили освітня тенденція, як зазначає О. Глузман [1, с. 143]. Це пов'язано з концепцією державної освітньої політики, яка основним завданням вищої школи визначила підготовку висококваліфікованих кадрів для обслуговування державного апарату. Університети поступово втрачають статус закладів «чистої науки» і починають виконувати функції управління системою народної освіти, підготовки педагогічних кадрів, інтелектуальної еліти [1, с. 144]. Якщо в першій половині XIX ст. педагогічна підготовка вчителя мала виражену практичну спрямованість, що передбачала формування педагогічних і методичних умінь та навичок, то у другій половині пріоритетним стає набуття загальнопедагогічних знань. При університетах відкриваються кафедри педагогіки.

У 60-70-і рр. ХІХ ст. в основному сформувалась система підготовки вчителів, зокрема для початкових шкіл; створено трирічні вчительські семінарії, що будували свою роботу на базі двоскладних училищ у містах Коростишів (1865 р.), Херсон (1871 р.), Акерман (1872 р.), Переяслав (1878 р.). Вчителів для народних шкіл готували вчительські семінарії – Львівська, Мукачівська, Ужгородська – на західноукраїнських землях. Вчителів для училищ, вищих початкових і міських училищ готували вчительські інститути. Перший вчительський інститут створений у Глухові (1874 р.). Усього в 1908-1916 рр. в Україні функціонувало 22 вчительські семінарії і 7 вчительських інститутів [3]. Крім того, Харківський, Київський, Новоросійський університети готували вчителів класичних мов, історії, фізики, математики тощо.

В Українській народній республіці (1917-1920 рр.) розбудова системи вищої національної школи відбувалася шляхом відкриття нових навчальних закладів. 1918 року розпочав роботу Кам'янець-Подільський державний університет, в якому було створено математичний, природознавчий та історико-філологічний факультети. З 1 жовтня почалися навчання у Педагогічному жіночому фребелівському інституті.

Слід відзначити, що українізація, зокрема вищої освіти, зумовила появу в усіх університетах кафедр української мови та літератури, історії та права України, запровадження лекцій з українознавства тощо.

Підготовку вчителів середньої школи здійснювали 23 вищі навчальні заклади у Києві, Харкові, Катеринославі, Кам'янець-Подільському, Ніжині, Полтаві. Крім того за студійною формою навчання, за Н. Дем'яненко, працював Український мандрівний «петлюрівський» університет, в якому викладались педагогіка, психологія, логіка, загальнопедагогічні питання. Узагальнення результатів історико-педагогічних розвідок Н. Дем'яненко, Д. Дорошенка, О. Любара, С. Сірополка, Б. Ступарика та інших засвідчує, що за час існування УНР були певні досягнення у розширенні мережі, зокрема вищих навчальних закладів, підготовці учителів для національної школи, українізації освіти, яка на початку 30-х років була згорнута.

Таким чином, система вищої і, зокрема, вищої педагогічної освіти виникла та розвивалася під впливом соціально-політичних, соціально-економічних та соціокультурних чинників.

Становленню системи вищої педагогічної освіти у світі і на теренах України зокрема, сприяли такі чинники, як:

- діяльність видатних філософів Стародавньої Греції (Платон, Аристотель); релігійних діячів Близького Сходу (Ібн-Арабі, Ібн-Хальдун, Лев Африканський); європейських мислителів (Ірнерій, Бульгар Мартин, Жан де на Порту Реветакте); провідних діячів, учених, педагогіві меценатів (Ян Амос Коменський, Ян Замойський, Петро Могила, Мелетій Смотрицький, Феофан Прокопович, Г. Теплов, М. Колачинський, В. Каразін, М. Пирогов та інші);
- диференціація суспільства;
- розробка теоретико-методологічного підґрунтя «місії» вищої освіти;
- зростання ролі держави у розвитку системи вищої освіти і, зокрема, педагогічної;
- формування та посилення впливу громадськості на вирішення питань освіти, у тому числі педагогічної;
- розвиток приватної ініціативи;
- потреба у вчительських кадрах вищої кваліфікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глазман А.В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования: Монография. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 1996. – 132 с. – С.143-144.
2. Львівський університет: Історія з часів його заснування / Ред. Кол.: В.П. Бугайов (відп.ред.) та ін. – Л.: Вид-во ЛДУ, 1986. – С. 16-17.
3. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX – начало XX в. / Под.ред. Э.Д. Днепров, С.Ф. Егорова, Ф.Г. Паначина, Б.К. Тибеева. – М.: Педагогика, 1991. – с. 319.
4. Пуха І.В. Про школи запорізьких козаків // Педагогіка: Респ. наук.-метод. зб. – К., 1970. – Вип. 9. – С. 95-98; Максимович Г.А. Обучение грамоте и воинской экзерции в Старой Малороссии в конце XVIII в. – К.: Тип. Т.Г. Мейнандера, 1913. – С. 91.
5. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): нариси / Ред..кол. М.Д. Ярмаченко та ін.. – К., 1991. – С. 34.
6. Січинський В.Ю. Чужинці про Україну. – К., 1992. – С. 141.